

Els escacs

23/XII/1982

El vocabulari —si més no, el més elemental— del joc dels escacs és força conegut, però això no ha privat que s'hi hagi introduït algun castellanisme, com és ara el nom que designa el mateix joc, esdevingut bastant usual. Aquest vocabulari comprèn, essencialment, els termes següents: en primer lloc, és clar, els noms de les peces, anomenades *peó*, *rei*, *reina* o *dama*, *cavall*, *alfil* i *torre*. Notem que *alfil*, que escrivim sense accent gràfic, és, per tant, un mot agut, bé que és molt habitual la seva pronúncia com un mot pla, amb l'accent tònic a la primera síl·laba. Hi ha una jugada, en la qual es mouen alhora el rei i una torre, anomenada *enroc* i que s'expressa per mitjà del verb *enrocar*, mots que provenen del terme *roc*, antiga denominació de la torre. El fet que cap dels dos jugadors no pugui continuar la partida i calgui, per tant, abandonar-la sense guanyador ni perdedor, es designa amb el plural *taules*. I el mateix nom del joc, però en singular, s'usa, com a interjecció, per a advertir al jugador contrari que el seu rei està amenaçat d'ésser matat, així com per a formar la interjecció composta *escac i mat!* per a indicar que el rei que està en escac no té escapada.

Encara que, en la pràctica del joc, a vegades es digui simplement *mat!*, en realitat s'hauria de dir sempre *escac i mat!* perquè, com se sap, les regles del joc no permeten de matar sense fer prèviament escac.

El terme *escac* presenta les formes concurrents, segurament poc usades, *sus* i *xec*. Trobem la primera, *sus*, que no figura al Fabra ni a la Gran Enciclopèdia, al Diccionari castellà-català de Francesc de B. Moll, que admet *sus* i *sus* i *mat*. La segona, en canvi, és recollida pels dos altres repertoris indicats, únicament com a veu o interjecció per a advertir a l'adversari que el seu rei està en escac. (L'Enciclopèdia indica, a més, que originàriament és un gal·licisme.) Però no sembla pas que ni *sus* ni *xec* puguin usar-se en frases verbals com les que ha format *escac*, i de què ja ens hem servit: *fer escac* i *estar en escac*. Cal considerar, per tant, arbitrària i il·lícita l'expressió «tenir en xec» amb què algú pretén haver trobat una equivalència de la del castellà «tenir en jaque», i desistir dels similis del joc d'escacs per a obtenir una equivalència admissible. Moll, a l'obra citada, proposa *tenir entre l'espasa i la paret* i *tenir copat*, a què podríem afegir *tenir (a algú) el peu al coll*.

Albert Jané